

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

Υπουργείο Παιδείας
και Θρησκευμάτων

ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ
Π/ΘΜΙΑΣ & Δ/ΘΜΙΑΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΚΡΗΤΗΣ
ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΟ ΚΕΝΤΡΟ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ (ΠΕ.Κ.Ε.Σ) ΚΡΗΤΗΣ

Ηράκλειο, 9-03-2020

Αρθ. Πρωτ: Φ2/620

ΠΡΟΣ: 1. : τις Διευθύνσεις και τους/τις Εκπαιδευτικούς των Σχολείων της Παιδαγωγικής μου Ευθύνης στο Ν. Χανίων και στο Ν. Ρεθύμνου

ΣΤΕΡΓΙΑΝΗ ΖΑΝΕΚΑ

ΣΥΝΤΟΝΙΣΤΡΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ ΕΡΓΟΥ ΦΙΛΟΛΟΓΩΝ-ΠΕ02

Δ/νση: Ρολέν 4, Τ.Κ. 71305 – Ηράκλειο

Τηλ.: 2810 246400-246860

Κιν. 6973735494

Fax: 2810222076

E-mail: pekeskritis@sch.gr

E-mail προσωπ.: stergianizaneka@gmail.com

Ιστότοπος: <http://www.pdekritis.gr/pekes/>

Ιστότοπος προσωπ.: <https://szaneka.academia.edu/>

Πληροφορίες: Γραμματεία ΠΕ.Κ.Ε.Σ Κρήτης

ΚΟΙΝ:

1. ΠΔΕ Κρήτης (ΠΕ.Κ.Ε.Σ Κρήτης)
2. Δ/νση Δ/θμιας Εκπαίδευσης Χανίων
3. Δ/νση Δ/θμιας Εκπαίδευσης Ρεθύμνου

ΘΕΜΑ: Εκπαιδευτικό Υλικό με θέμα την πρόληψη κι αντιμετώπιση του Σχολικού Εκφοβισμού

Αγαπητοί /-ές Συνάδελφοι, Συναδέλφισσες,

Με αφορμή την Πανελλήνια Ημέρα κατά της σχολικής βίας και του σχολικού εκφοβισμού (6-03-2020) σας αποστέλλω εκπαιδευτικό υλικό για τη διοργάνωση δράσεων, εκδηλώσεων ή παρεμβάσεων με στόχο την ενημέρωση και ευαισθητοποίηση εκπαιδευτικών και μαθητών/τριών για ένα φαινόμενο που αρχίζει να παίρνει ανησυχητικές διαστάσεις στο σχολικό περιβάλλον τα τελευταία χρόνια. Σύμφωνα με τις σύγχρονες αντιλήψεις που επικρατούν στους παιδαγωγικούς κύκλους απαιτείται μια πιο συστηματική ενασχόληση με θέματα επιθετικότητας, φιλονικιών, εντάσεων και συγκρούσεων μεταξύ παιδιών στο σχολείο. Το σχολείο μπορεί, στο πλαίσιο της διδακτικής του παρέμβασης και με εξωδιδακτικές δραστηριότητες, μέσα σε κλίμα ασφαλές και καλλιεργώντας στους μαθητές την ικανότητα να δρουν υπεύθυνα, να διδάξει εναλλακτικές μορφές συμπεριφοράς και διαχείρισης συγκρούσεων. Έτσι το σχολείο θωρακίζει τον/την μαθητή/-τρια όχι μόνο σχετικά με τη συμπεριφορά που εκδηλώνει στη διάρκεια της παραμονής του στο σχολείο, αλλά και τη γενικότερη συμπεριφορά του στην καθημερινή ζωή στο σπίτι ή την κοινότητα.

Σύμφωνα με τον Olweus (1993), τα βασικά στοιχεία που χαρακτηρίζουν το φαινόμενο του σχολικού εκφοβισμού είναι:

- α) η επιδίωξη του μαθητή δράστη (θύτης) να προκαλέσει σωματικό ή ψυχικό πόνο στο μαθητή θύμα,
- β) η επανάληψη και η συστηματικότητα της εκδήλωσης του φαινομένου ανάμεσα στους θύτες και τα ίδια τα θύματα
- γ) το γεγονός ότι ο δράστης είναι πιο ισχυρός από το θύμα είτε με όρους σωματικής, είτε με όρους ψυχικής δύναμης.

Η έννοια του σχολικού εκφοβισμού θα πρέπει ωστόσο να διαχωριστεί από αυτές των ενδοσχολικών συγκρούσεων και της θυματοποίησης (victimization) με τις οποίες συχνά αν και συνδέεται εντούτοις συγχέεται. Συγκεκριμένα ο Smith, (2003) διαφοροποιεί την έννοια του σχολικού εκφοβισμού από τις περιπτώσεις όπου δύο μαθητές απλά συγκρούονται επί ίσοις όροις ενόψει κάποιας διαφοράς. Στην περίπτωση αυτή μιλάμε απλά για μια ενδοσχολική σύγκρουση. Ο όρος «θυματοποίηση» (victimisation) αντιστοιχεί στην ψυχολογική κατάσταση στην οποία βρίσκεται το θύμα ως αποτέλεσμα των συνεχών πράξεων εκφοβισμού (Olweus, 1993). Τέλος ο Olweus, (2007)

διαφοροποιεί τον εκφοβισμό από το καλοπροαίρετο «πείραγμα» μεταξύ συμμαθητών όπου συνήθως συμβαίνει μεταξύ φίλων.

Τα δεδομένα για την Ελλάδα δείχνουν ότι το 10-15% των μαθητών έχει πέσει θύμα εκφοβισμού, ο οποίος εκδηλώνεται με διάφορες μορφές βίας, από συμμαθητές του στο σχολείο (Δεληγιάννη-Κουϊμτζή, Ψάλτη & Κασάπη 2012).

Είδη σχολικού εκφοβισμού

Γενικότερα θα λέγαμε πως υπάρχουν **διάφορα είδη σχολικού εκφοβισμού** ανάλογα με τις πρακτικές που αναπτύσσουν οι θύτες για να πλήξουν τα θύματά τους με κυριότερα είδη τα ακόλουθα (Σαπουνά, 2006, Olweus, 2007, Sharp & Smith, 1994):

A. Ο σωματικός εκφοβισμός: στην περίπτωση αυτή ο θύτης χρησιμοποιεί σωματική βία με στόχο την πρόκληση τραυματισμού και γενικότερα σωματικής κακοποίησης του θύματος (π.χ. σπρωξίματα, γροθιές, τσιμπιές, τράβηγμα μαλλιών). Όσο μικρότερη είναι η ηλικία των μαθητών τόσο περισσότερο κυρίαρχο είναι αυτό το είδος εκφοβισμού. Επιπλέον λόγω κοινωνικών στερεοτύπων τα αγόρια συμμετέχουν περισσότερο ως θύτες αλλά και ως θύματα σε αυτή τη μορφή εκβιασμού (Boulton κ.ά, 2001).

B. Ο λεκτικός εκφοβισμός: ο δράστης χρησιμοποιεί τον προφορικό ή το γραπτό λόγο για να εκφοβίσει το θύμα του. Στο επίπεδο του προφορικού λόγου ο θύτης μπορεί να βωμολοχεί, να προσβάλλει ή να εκτοξεύει απειλές εναντίον των θυμάτων του. Στο επίπεδο του γραπτού λόγου χρησιμοποιούνται μειωτικά μηνύματα για τα θύματα τα οποία διακινούνται μέσω γραπτών μηνυμάτων αλλά και μέσω συκοφαντικών graffiti. Μάλιστα τα graffiti αποτελούν μια μόνιμη πηγή ψυχικής όχλησης για τα θύματα ακριβώς λόγω του ότι βρίσκονται σε κοινή θέα για ολόκληρη τη σχολική κοινότητα. Το περιεχόμενο τόσο των προφορικών όσο και των γραπτών σχολίων επικεντρώνεται συνήθως στα «ελαττώματα» του θύματος, είτε αυτά είναι αντικειμενικά (π.χ. αναπηρίες), είτε αποτέλεσμα κοινωνικών προκαταλήψεων (π.χ. διαφορετική εθνική ή φυλετική προέλευση) (Ψάλτη & Κωνσταντίνου, 2007).

Γ. Ο συναισθηματικός εκφοβισμός: ο δράστης στοχεύει στην πρόκληση ψυχικού πόνου στα θύματα μέσω της κοινωνικής απομόνωσης των τελευταίων. Ο εκφοβισμός αυτού του είδους στοχεύει στην καλλιέργεια της αντίληψης ότι τα θύματα δεν είναι αποδεκτά μέλη στις ομάδες ομηλίκων. Επιπλέον στην ίδια κατηγορία εμπίπτουν και ενέργειες με στόχο την πρόκληση ψυχικού πόνου μέσω της καταστροφής ή της κλοπής αγαπημένων ή απολύτως απαραίτητων στο θύμα αντικειμένων (π.χ. απόκρυψη βιβλίων, καταστροφή προσωπικών αντικειμένων, κλοπή χρημάτων). Ο συναισθηματικός εκβιασμός και ιδιαίτερα η τακτική της προσπάθειας αποκλεισμού του θύματος από τις ομάδες ομηλίκων εξασκείται συχνότερα από κορίτσια θύτες (Beaty & Alexeyev, 2008).

Δ. Ο εκβιασμός: στην περίπτωση αυτή οι θύτες προσπαθούν να εξαναγκάσουν τα θύματα να ενδώσουν σε επιθυμίες τους μέσα από απειλές. Οι επιθυμίες αυτές μπορεί να αφορούν τον προσπορισμό χρημάτων ή άλλων ειδών αξίας που κατέχει το θύμα. Μπορεί ακόμα να αφορά την, παρά τη θέληση των θυμάτων, συμμετοχή σε σεξουαλικού περιεχομένου πράξεις έναντι απειλών ότι θα αποκαλυφθούν σε γονείς ή/και εκπαιδευτικούς παραβατικές πράξεις στις οποίες είχαν κατά το παρελθόν υποπέσει (βλέπε και παρακάτω την περίπτωση του σεξουαλικού εκφοβισμού). Αυτό το είδος εκφοβισμού, μπορεί υπό προϋποθέσεις, να ταυτιστεί με το προηγούμενο είδος του συναισθηματικού εκφοβισμού.

Ε. Ο ηλεκτρονικός εκφοβισμός (cyberbullying): ο δράστης χρησιμοποιεί ηλεκτρονικά μέσα προκειμένου να διακινεί αρνητικά σχόλια για τα θύματα καθώς και να οργανώνει εκφοβιστικές πράξεις εναντίον τους (Kokkinos & Antoniadou, 2013). Πρόκειται για μια ειδική μορφή εκφοβισμού

καθώς είναι δυνατόν να λάβει χώρα και εκτός του σχολικού χώρου και χρόνου και άρα είναι εξαιρετικά δύσκολο να υποπέσει στην αντίληψη των ενηλίκων χωρίς οι τελευταίοι να παραβιάσουν το απόρρητο της ηλεκτρονικής επικοινωνίας των μαθητών (Li, 2006).

Z. Ο σεξουαλικός εκφοβισμός: σχετίζεται με εκδηλώσεις σεξουαλικής παρενόχλησης των θυμάτων από συμμαθητές τους. Η παρενόχληση αυτή με τη σειρά της μπορεί να εκφραστεί είτε μέσω της διατύπωσης σεξουαλικών υπονοούμενων στην απλούστερη της μορφή, και μπορεί να φθάσει ακόμα και μέχρι τη λήψη φωτογραφιών και το άγγιγμα σε διάφορα σημεία του σώματος χωρίς τη θέληση του θύματος ή ακόμα και το βιασμό σε ακραίες περιπτώσεις. Τα κορίτσια, υποφέρουν σε πολύ μεγαλύτερο βαθμό από αυτή τη μορφή εκφοβισμού (Gruber & Fineran, 2008). Μάλιστα η πλέον πρόσφατη μορφή εκβιασμού αυτής της κατηγορίας αφορά τη σεξουαλική παρενόχληση υπό τη μορφή της αποστολής ηλεκτρονικών μηνυμάτων με σεξιστικό περιεχόμενο γνωστή και ως sexting (Wolak, Finkelhor & Mitchell, 2012).

Με βάση τα παραπάνω είναι προφανές ότι η παραπάνω κατηγοριοποίηση των μορφών του εκφοβισμού είναι μόνο ενδεικτική καθώς αφενός μεν οι διάφορες μορφές μπορεί να συνυπάρχουν μεταξύ τους, αφετέρου δε οι μορφές αυτές διαρκώς εξελίσσονται με βάση τις ευρύτερες κοινωνικές εξελίξεις (π.χ. επικράτηση των νέων ψηφιακών μέσων).

Τρόποι αντιμετώπισης του σχολικού εκφοβισμού

A. Παρεμβάσεις με επίκεντρο τους θύτες

Οι παρεμβάσεις άμεσου χαρακτήρα σε σχέση με τους θύτες σχετίζονται πρωτίστως με το ζήτημα της καταστολής. Η καταστολή βασίζεται σε κυρώσεις-ποινές οι οποίες μπορούν να διαβαθμίζονται ανάλογα με τη σοβαρότητα του κάθε επεισοδίου σχολικού εκφοβισμού. Οι κυρώσεις συνήθως λειτουργούν μόνο προς την κατεύθυνση της αποτροπής επανάληψης της πράξης. Προκειμένου ωστόσο να υπάρξουν μονιμότερα αποτελέσματα καλό είναι να επιδιωχθεί η αναίρεση των αιτιών που γεννούν το πρόβλημα. Προς αυτή την κατεύθυνση κατατείνουν πρωτοβουλίες που έχουν ως στόχο να καταδείξουν τον αρνητικό χαρακτήρα του σχολικού εκφοβισμού. Το επίπεδο της σχολικής τάξης είναι το καταλληλότερο για την ανάληψη τέτοιων πρωτοβουλιών. Ο Olweus (1993) φέρνει ως παράδειγμα σχετικής πρωτοβουλίας το διάλογο, κατά τη διάρκεια του οποίου ο εκπαιδευτικός συζητώντας με τους μαθητές διαμορφώνει τη θέση ότι ο εκφοβισμός δεν είναι ανεκτός κάτω από οιοδήποτε συνθήκες. Στην ίδια λογική του διαλόγου, η συστηματική συνεργασία σχολείου, οικογένειας θύτη και του ίδιου του θύτη μπορεί να αποβεί ιδιαίτερα χρήσιμη (Olweus, 1993). Παράλληλα με το διάλογο σε αρκετές περιπτώσεις προτείνεται στη βιβλιογραφία η εκπαίδευση των θυτών σε τεχνικές διαχείρισης αρνητικών συναισθημάτων με στόχο την αύξηση του αυτοελέγχου τους (Espelage & Swearer, 2003, Macklem, 2003).

Σε αυτού του είδους τα εκπαιδευτικά προγράμματα για μαθητές θύτες, μια ιδιαίτερα χρήσιμη τεχνική είναι αυτή του παιχνιδιού ρόλων όπου ο θύτης μπαίνει στη θέση του θύματος προσπαθώντας να νιώσει τα συναισθήματα που προκαλεί σε αυτό κατά τη διάρκεια επεισοδίων σχολικού εκφοβισμού (Macklem, 2003). Τέλος συχνά προτείνεται να δίνονται οι ευκαιρίες στους μαθητές θύτες να εμπλακούν με θετικό τρόπο σε ομαδικές δραστηριότητες και μάλιστα έχοντας ηγετικό ρόλο. Έτσι μπορούν να κερδίσουν την αναγνώριση όχι με αρνητικό αλλά με θετικό τρόπο. Τέτοιες δραστηριότητες μπορεί να είναι η σκηνοθεσία ενός θεατρικού έργου, η διοργάνωση μιας ψυχαγωγικής εκδήλωσης, η αρχισυνταξία στη σχολικής εφημερίδα, κλπ (Macklem, 2003).

B. Παρεμβάσεις με επίκεντρο τα θύματα

Στόχος των παρεμβάσεων με επίκεντρο τα θύματα θα πρέπει κατ' αρχήν να είναι η διαμόρφωση κατάλληλου περιβάλλοντος εμπιστοσύνης και διακριτικότητας, ώστε οι μαθητές αυτοί να μπορούν να μιλούν ανοικτά για τις αρνητικές εμπειρίες τους σε εκπαιδευτικούς και γονείς (Macklem, 2003, Olweus, 1993). Επιπλέον, θα πρέπει οι εκπαιδευτικοί συντονισμένα να επιδιώξουν την ενίσχυση της

αυτοπεποίθησης αλλά και της κοινωνικότητας των μαθητών αυτών. Για παράδειγμα μπορεί να ανατεθούν σε μαθητές ρόλοι που θα τους επιτρέψουν να αναδείξουν τις ιδιαίτερες κλίσεις και δυνατότητές τους, εργαζόμενοι στα πλαίσια ομάδων ομηλικών (Macklem, 2003). Παράλληλα οι εκπαιδευτικοί μπορούν να ενθαρρύνουν με διακριτικό τρόπο και χωρίς να φαίνεται ότι παρεμβαίνουν την αποκατάσταση των κοινωνικών δικτύων υποστήριξης και ένταξης των μαθητών αυτών στη σχολική ζωή. Κάτι τέτοιο μπορεί να γίνει μέσω της ανάθεσης σε αυτή την κατηγορία μαθητών δημοφιλών ρόλων, της ένταξής τους σε ομάδες με επίκεντρο δραστηριότητες τις οποίες οι μαθητές αυτοί μπορούν να έχουν σημαντική συνεισφορά, κλπ (Σαπουνά, 2006).

Γ. Παρεμβάσεις με επίκεντρο τη σχολική τάξη

Το σύγχρονο σχολείο επιβάλλει έντονα ανταγωνιστικές σχέσεις ανάμεσα στους μαθητές, οι οποίοι πιέζονται να επιτύχουν ολοένα και υψηλότερους στόχους που θέτουν σήμερα τα εκπαιδευτικά συστήματα όλων των χωρών. Ο έντονος αυτός ανταγωνισμός λειτουργεί διαλυτικά στη συνοχή των σχέσεων ανάμεσα στα μέλη της μαθητικής κοινότητας και λειτουργεί συχνά ως καταλύτης για την ανάπτυξη του σχολικού εκφοβισμού (Ο' Moore, 2000).

Κατά συνέπεια το κλίμα της κάθε σχολικής μονάδας είναι καθοριστική παράμετρος που συντελεί ή αποθαρρύνει την ανάπτυξη του φαινομένου. Συγκεκριμένα σε σχολεία που επικρατεί κλίμα διαλόγου, συνεργασίας και ισότιμης συμμετοχής στη λήψη αποφάσεων το φαινόμενο τείνει να εκλείπει. Αντίθετα σε σχολεία με έντονη ακαδημαϊκή πίεση και αυταρχικό πλαίσιο σχέσεων ο σχολικός εκφοβισμός βρίσκει γόνιμο έδαφος ανάπτυξης (Espelage & Swearer, 2003, Μπεζέ, 1998). Η συγκρότηση εσωτερικού σχολικού κανονισμού με ρητές αναφορές στις υποχρεώσεις αλλά και στα δικαιώματα όλων των μελών της σχολικής κοινότητας είναι μια πρακτική που έχει φανεί πολύ αποτελεσματική στην κατεύθυνση της δημιουργίας ενός υγιούς σχολικού κλίματος (Καρκανάκη & Καφφετζή, 2009).

Στο επίπεδο της κάθε τάξης η χρήση συνεργατικών μορφών μάθησης μπορεί να συνεισφέρει καταλυτικά στη διαμόρφωση θετικού κλίματος που θα αποθαρρύνει την ανάπτυξη του σχολικού εκφοβισμού (Ο' Moore, 2000). Παράδειγμα τέτοιας μορφής αποτελεί η μέθοδος project που πρόσφατα επισήμως εισάχθηκε στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα, αν και ως πρακτική ήδη χρησιμοποιούνταν άτυπα για σειρά ετών. Στο πλαίσιο των ομάδων εργασίας οι μαθητές μαθαίνουν να συνεργάζονται, να επιλύουν εποικοδομητικά τις διαφωνίες τους και να αξιοποιούν προς όφελος του γενικού συμφέροντος τις ιδιαίτερες ικανότητες του καθενός (Olweus, 1993).

Παράλληλα με τα παραπάνω μια σειρά άλλων επιμέρους μέτρων θα μπορούσαν να συμβάλλουν ενισχυτικά στην άμβλυνση ή ακόμα και στην εξάλειψη του φαινομένου του σχολικού εκφοβισμού σε επίπεδο σχολικής μονάδας.

Τέτοια μέτρα θα μπορούσαν για παράδειγμα να είναι τα εξής:

1. Ο σχεδιασμός ενός πυκνού δικτύου εφημεριών που να καλύπτουν όλους τους χώρους του σχολείου και ιδιαίτερα εκείνους τους οποίους λόγω ειδικής διαρρύθμισης ή φύσης μπορεί να αποτελούν εστίες παραβατικότητας (π.χ. πίσω από κερκίδες, τουαλέτες, κλπ) (Καρκανάκη & Καφφετζή, 2009). Παράλληλα είναι απαραίτητη η διαμόρφωση του σχολικού χώρου ώστε να είναι κατά το δυνατόν ευκολότερη η εποπτεία των μαθητών και η εμπέδωση αισθήματος ασφάλειας σε αυτόν (φωτισμένοι χώροι, επισκευή βλαβών, κλπ) (Καρκανάκη & Καφφετζή, 2009).

2. Η ενδοσχολική επιμόρφωση και ενημέρωση των εκπαιδευτικών για το πρόβλημα και τους τρόπους αντιμετώπισής του από ειδικευμένους επιστήμονες στο θέμα (Ο' Moore, 2000).

3. Η διοργάνωση εκδηλώσεων με στόχο την ευαισθητοποίηση των μαθητών σε θέματα διαφορετικότητας και σεβασμού σε άτομα με αναπηρίες, διαφορετικής εθνικής προέλευσης, κλπ (Hunt, 2006).

4. Η συστηματική συνεργασία ανάμεσα στο σχολείο και την οικογένεια (συχνές αλληλοενημερώσεις) (Sullivan, 2006).

ΙΣΤΟΣΕΛΙΔΕΣ ΜΕ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΥΛΙΚΟ

Ελληνικό Κέντρο Κοινωνικής Διαμεσολάβησης

<http://socialmediation.blogspot.gr/2011/11/blog-post.html>

Ευρωπαϊκής Εκστρατείας κατά του Σχολικού Εκφοβισμού

<http://www.e-abc.eu/gr/>

Ευρωπαϊκού Δικτύου Κατά του Εκφοβισμού

<http://www.antibullying.eu/>

Εκπαιδευτικό υλικό στο πλαίσιο των πράξεων “Ανάπτυξη και λειτουργία Δικτύου Πρόληψης και Αντιμετώπισης των φαινομένων Σχολικής Βίας και Εκφοβισμού” του Επ ΕΔΒΜ

<https://www.epiteliki.minedu.gov.gr/?p=1095&lang=el>

Νομοθετικός-Συμβουλευτικός Οδηγός για το Cyberbullying

<https://saferinternet4kids.gr/goneis/%CE%BD%CE%BF%CE%BC%CE%BF%CE%B8%CE%B5%CF%84%CE%B9%CE%BA%CF%8C%CF%82-%CF%83%CF%85%CE%BC%CE%B2%CE%BF%CF%85%CE%BB%CE%B5%CF%85%CF%84%CE%B9%CE%BA%CF%8C%CF%82-%CE%BF%CE%B4%CE%B7%CE%B3%CF%8C%CF%82-%CE%B3/>

Νομοθετικός-Συμβουλευτικός Οδηγός για το Cyberbullying

<https://saferinternet4kids.gr/goneis/%CE%BD%CE%BF%CE%BC%CE%BF%CE%B8%CE%B5%CF%84%CE%B9%CE%BA%CF%8C%CF%82-%CF%83%CF%85%CE%BC%CE%B2%CE%BF%CF%85%CE%BB%CE%B5%CF%85%CF%84%CE%B9%CE%BA%CF%8C%CF%82-%CE%BF%CE%B4%CE%B7%CE%B3%CF%8C%CF%82-%CE%B3/>

Δάφνη III

<http://ec.europa.eu/justice/grants/programmes/daphne/>

Εκπαιδευτική ταινία

<https://www.esafety.gov.au/educators/classroom-resources/tagged/greek>

Επιθετικότητα στο σχολείο - Προτάσεις για πρόληψη και αντιμετώπιση, ΥΠΕΠΘ

<http://www.pi-schools.gr/download/lessons/social/entypa/epithet1.pdf>

Ένα εγχειρίδιο για την καταπολέμηση της ρητορικής μίσους στο διαδίκτυο μέσα από την εκπαίδευση στα ανθρώπινα δικαιώματα

[https://s3.amazonaws.com/webprofile-](https://s3.amazonaws.com/webprofile-ngos/Files/45/%CE%A3%CE%A5%CE%9D%CE%94%CE%95%CE%A3%CE%9C%CE%9F%CE%99.pdf)

[ngos/Files/45/%CE%A3%CE%A5%CE%9D%CE%94%CE%95%CE%A3%CE%9C%CE%9F%CE%99.pdf](https://s3.amazonaws.com/webprofile-ngos/Files/45/%CE%A3%CE%A5%CE%9D%CE%94%CE%95%CE%A3%CE%9C%CE%9F%CE%99.pdf)

Dan Olweus

<http://www.apa.org/international/pi/2011/04/olweus-award.aspx>

educationworld

http://www.educationworld.com/a_lesson/lesson/lesson191.shtml

<http://www.education.com/topic/school-bullying-teasing/>

antibullying.net

<http://www.antibullying.net/whatsnew.htm>

Βιβλιογραφία

Αρτινοπούλου, Β., (2001). *Βία στο σχολείο. Έρευνες και Πολιτικές στην Ευρώπη*. Αθήνα: Μεταίχμιο.

- Αρτινοπούλου, Β.**, (2010). *Η σχολική διαμεσολάβηση. Εκπαιδεύοντας τους μαθητές στη διαχείριση της βίας και του εκφοβισμού*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.
- Γιαννακοπούλου, Δ.Φ., Διαρεμέ, Σ.Π., Σουμάκη, Ε., Χατζηπέμου, Θ., Ασημόπουλος, Χ., Τσιαντής, Ι.**, (2010). Καταγραφή αναγκών και ευαισθητοποίηση για το φαινόμενο του εκφοβισμού σε σχολεία της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης στην περιοχή της Αθήνας. *Ψυχολογία*, 17(2), 156-175
- Γιοβαζολιάς, Α.**, (2008). *Σχολικός Εκφοβισμός: Σύγχρονες Απόψεις*. Αθήνα: Τόπος
- Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου, Α.**, (2010). *Ομαδική βία και επιθετικότητα στα σχολεία*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.
- Δελληγιάννη-Κουϊμτζή, Β., Ψάλτη, Α. & Σ. Κασάπη**, (2012). *Σύγχρονα ψυχοπαιδαγωγικά ζητήματα: Ο εκφοβισμός στα ελληνικά σχολεία*. Αθήνα: Gutenberg.
- Δημάκος, Ι.Κ.**, (2002). «Ο ρόλος της οικογένειας στην πρόληψη της επιθετικής συμπεριφοράς μαθητών», στο Μ. Κόκκινος (επιμ.), *Επιθετικότητα*, Σύνδεσμος Ψυχολόγων Κύπρου, Λευκωσία.
- Κακαβούλης, Α.**, (2003). *Ηθική ανάπτυξη και αγωγή*. Αθήνα: Αυτοέκδοση.
- Καραβόλτσιου, Α.**, (2013). *Συνοπτικό εγχειρίδιο αντιμετώπισης σχολικού εκφοβισμού εκπαιδευτικών δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης*. Αθήνα
- Kokkinos, C. M., & N. Antoniadou**, (2013). Κυβερνο-εκφοβισμός και κυβερνο-θυματοποίηση σε παιδιά και εφήβους: Συχνότητα εμφάνισης και παράγοντες επικινδυνότητας. *Preschool and Primary Education*, 1, 138.
- Κοντοπούλου, Μ.**, (2007). *Παιδί και ψυχοκοινωνικές δυσκολίες. Μια ψυχοδυναμική οπτική*. Αθήνα: Gutenberg.
- Μπεζέ, Α.**, (1998). *Βία στο σχολείο...Βία του Σχολείου*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Παναγιωτάκη Μ.**, (2014). «Σχολικός εκφοβισμός και τύποι γονέων» στο Γιωτάκος, Ο. Τσιλιάκου, Μ., Τσίτσικα, Μ. Τσουβέλας, Γ., (επιμ.), *Νέες μορφές κακοποίησης παιδιού και εφήβου*. Εκδόσεις Βήτα.
- Ρούσσου, Α.**, (2010). Το φαινόμενο της θυματοποίησης παιδιών από παιδιά στα σχολεία: χαρακτηριστικά των παιδιών θυτών και θυμάτων και του περιβάλλοντός τους, στο *‘Ομαδική Βία και Επιθετικότητα στα Σχολεία’*. Εθνική Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΕΔΑ) επιμέλεια: Αλίκη Γιωτοπούλου – Μαραγκοπούλου.
- Σαπουνά, Μ.**, (2006). *Ο σχολικός εκφοβισμός στο δημοτικό και το γυμνάσιο*. Αδημοσίευτη Διαδακτορική Διατριβή. Πάντειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα.

Πιστό αντίγραφο
στη Γραμματεία του ΠΕ.Κ.Ε.Σ

Με τιμή

ZANEKA ΣΤΕΡΓΙΑΝΗ
Συντονίστρια Εκπαιδευτικού Έργου
Φιλολόγων Κλάδου ΠΕ02

Εσωτερική Διανομή: Οργανωτική Συντονίστρια ΠΕ.Κ.Ε.Σ Κρήτης